

До разової спеціалізованої ради ДФ 35.051.150
Львівського національного університету
імені Івана Франка
м. Львів, вул. Університетська, 1

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію **Шевцової Анастасії Андріївни**
«Палеолітичні стоянки Поділля як комплексні пам'ятки природи і
суспільства та їхня охорона»

подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 10 Природничі науки
за спеціальністю 103 Науки про Землю.

Актуальність теми дисертації. Збереження культурної спадщини є надзвичайно важливим оскільки вона засвідчує національну ідентичність. Одним з обов'язків держави є збереження культурної спадщини як частини світового культурного доробку людства. Також держава несе відповідальність за збереження культурної спадщини перед сьогоdnішнім та майбутніми поколіннями світової спільноти. На сьогодні в умовах війни з Російським агресором питання збереження культурної спадщини стоять особливо гостро, оскільки це дає змогу формувати і зміцнювати державницьку позицію як в межах власної країни, так і на світовій арені. Культурна спадщина слугує показником національної ідентичності та є чи не найкращою візитівкою держави на глобальному рівні.

Окрім того об'єкти культурної спадщини приваблюють туристів, що зумовлює зростання економічного потенціалу регіону. Сюди відносимо розвиток транспортної інфраструктури, з'яву та покращення готельно-ресторанних закладів, необхідність у освічених фахівцях туристичної галузі тощо.

На сьогодні можемо констатувати, що охорона пам'яток культурної спадщини, до яких належать і археологічні, знаходиться в кризовому стані. Це пов'язано не тільки з важкими сьогоdnішніми умовами (війною), а також з слабким рівнем системи органів охорони культурної спадщини, недостатнім ресурсним забезпеченням, відсутністю дієвих стратегій та програм, які б забезпечували збереження археологічної спадщини, руйнуванням культурних об'єктів в результаті господарської діяльності людини (зведення забудови, проведення комунікацій, побудова доріг, сільськогосподарська діяльність і ін.). Завдяки цьому надзвичайно складно боротись з так званою «чорною археологією», що зумовлює втрату, часто без можливості повернення, цінних артефактів різних історичних етапів розвитку людства.

Територія Поділля є надзвичайно багатою на об'єкти культурної спадщини різних часових зрізів. Слід згадати чисельні замки (Кам'янець-Подільський, Хотинський, Меджибізький), церкви та монастирі (першочергово у Почаєві та Зарваниці), палеолітичні стоянки каньйону Дністра (Молодове I і V, Кертриси, Кормань, Стінка) та багато інших.

У зв'язку з цим збереження менш відомих, але від цього не менш значимих об'єктів культурної спадщини, які дають змогу глибше пізнати історію території, яку досліджувала Шевцова Анастасія, є надзвичайно важливою справою. Більшість палеолітичних стоянок Поділля приурочені до товщ лесово-грунтових середньо-верхньоплейстоценових утворень. Зі стоянками пов'язані знахідки великої кількості артефактів, які представлені кам'яним (зазвичай крем'яним) матеріалом, а також кістками тварин, які населяли тогочасні простори. На окремих зі знарядь виявлено сліди палеолітичного мистецтва – насічки, різьблення та інше.

Слід зазначити, що не вся територія в минулому однаково використовувалась для проживання людиною. Найбільш сприятливими, імовірно, були місця, що розташовувались на вершинах чи привершинних ділянках Подільських товтр та Північного уступу Поділля, на середніх і високих терасах Дністра та його приток, з яких відкривався добрий вид на понижені ділянки (долини рік) по яких рухались стада здобичі та можливі вороги.

Все це зумовлює необхідність здійснення подібних досліджень і засвідчує актуальність вибраної дисертанткою теми досліджень.

Зв'язок дисертаційної роботи з державними чи галузевими науковими програмами. Дисертаційне дослідження Шевцової Анастасії тісно пов'язане з реалізацією проекту «Розвиток палеокріогенних процесів у плейстоценовій лесово-грунтовій серії України: інженерно-геологічний, ґрунтовий, кліматичний, природоохоронний аспекти» (реєстраційний номер 2020.02/0165, номер державної реєстрації 0120U105020, який виконувався упродовж 2021-2023 рр. за підтримки Національного фонду досліджень України).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення та висновки, які приведено в дисертаційному дослідженні, розкрито в рецензованій роботі, вони є належним чином обґрунтовані і відповідають поставленим меті та завданням.

Основні наукові результати одержані автором, їх новизна. У дисертаційному дослідженні Шевцової Анастасії викладено власний підхід до

вивчення палеолітичних стоянок центральної та північно-східної частини Тернопільської області як комплексних пам'яток природи і суспільства та заходів з організації їхньої охорони. За час написання роботи здобувачем зібрано значний літературний матеріал по даній проблематиці, опрацьовано юридичний аспект Законодавства України, а також проведено польові та аналітичні дослідження на досліджуваних палеолітичних стоянках. Застосовуючи ГІС дисертантка створила серію тематичних карт, що дало змогу здійснити морфометричний аналіз рельєфу місць розташування самих стоянок та прилягаючих територій. Надзвичайно важливим є підготовка дисертанткою охоронних документів для включення пропонувананих палеолітичних стоянок до Державного реєстру нерухомих пам'яток України з метою організації заходів по їхньому збереженню та охороні. Перелічені наукові результати дисертаційного дослідження є отриманими вперше, що засвідчує новизну дисертаційного дослідження. Важливою складовою рецензованої роботи є приведений алгоритм, який спрямований на організацію належного збереження та охорони стоянок плейстоцен-голоценового часового зрізу.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів дослідження. Приведені в дисертаційному дослідженні результати мають значне теоретичне значення. Досліджувані палеолітичні стоянки Поділля відносяться до спектру тих, які виявлено у відкладах лесово-грунтової серії. Час існування такого типу стоянок був зазвичай не тривалим, вони могли носити подекуди навіть сезонний характер. Але знаходження артефактів у товщах відкладів дає підстави оцінювати вік досліджуваних утворень використовуючи палеогеографічні та стратиграфічні методи досліджень. Одним з таких є археологічний, оскільки особливості обробки крем'яного матеріалу, знаходження серед артефактів кісткового матеріалу тогочасних тварин, аналіз матеріалу у знайдених вогнищах тощо дають підстави оцінювати відносний, а інколи й абсолютний вік досліджуваних товщ. Не менш важливим є питання реконструкції тогочасних природних обстановок за допомогою дослідження літолого-петрографічних особливостей відкладів, аналізу виявлених у товщах решток тогочасних тварин, кореляції отриманих результатів з дослідженнями тих самих часових зрізів суміжних територій.

Щодо практичного значення роботи, то воно полягає в підготовці охоронних документів (у тому числі паспортів об'єктів) та ініціюванні включення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Це в майбутньому дасть змогу організувати охорону їх та забезпечити збереження. Досліджені пам'ятки палеоліту необхідно активно залучати в рамках освітнього процесу в першу чергу для школярів середньої школи. Також результати досліджень, отримані при роботах на

згаданих пам'яток, слід використовувати при викладанні дисциплін студентам географічного, геологічного, історичного спрямування.

Апробація результатів дисертації, повнота викладу основних положень, висновків і рекомендацій. Основні наукові результати та висновки дисертації апробовані на національних і міжнародних наукових конференціях, опубліковані у фахових та інших наукових виданнях. Зокрема, дисертанткою опубліковано загалом вісім наукових праць, три з яких у виданнях, що входять до переліку фахових наукових видань України, одне – у реферативній базі Scopus, а решта чотири у наукових виданнях, що засвідчують апробацію матеріалів дисертаційного дослідження.

Сукупність публікацій відображає викладені в дисертації результати дослідження, що відповідає вимогам п. 8, 9 вимог до присудження ступеня доктора філософії «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (з наступними змінами).

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертаційній роботі Шевцової Анастасії «Палеолітичні стоянки Поділля як комплексні пам'ятки природи і суспільства та їхня охорона» та наукових публікаціях, що необхідні для апробації дослідження, не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікації чи інших порушень, які могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертантом представленого наукового дослідження. Відсоток схожості дисертаційного дослідження складає 30. Текст роботи є оригінальним, посилання на використану літературу коректно вказані в списку використаних джерел.

Структура та зміст дисертації. Дисертаційна робота відповідає вимогам щодо оформлення дисертацій, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Дисертацію викладено на 257 сторінках українською мовою, з яких 149 сторінок – основний текст. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У списку літератури приведено 123 позиції. Дисертаційне дослідження є інформативним за рахунок використання великої кількості ілюстрацій (34 рисунки), п'яти таблиць та восьми додатків.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження палеолітичних пам'яток. Тут приведено інформацію щодо історії вивчення

палеолітичних стоянок території досліджень та прилеглої частини Поділля, розкрито методи дослідження палеолітичних пам'яток, які в своїй роботі використовувала дисертантка. Також цей розділ містить інформацію про правові основи організації охорони палеолітичних пам'яток в Україні, а також паспорт одного з досліджуваних об'єктів культурної спадщини на прикладі досліджуваної стоянки в селі Ігровиця.

У другому розділі розглянуто природні умови території Поділля як комплексу чинників впливу на розміщення та збереження палеолітичних стоянок. До таких тогочасних чинників віднесено геолого-геоморфологічні та ландшафтно-кліматичні. У розділі детально відображено інформацію щодо рельєфу власне самих досліджуваних пам'яток Тернопільської та Буглівської груп, приведено велику кількість картографічного матеріалу, виконаного дисертанткою з використанням QGIS.

У третьому розділі схарактеризовано палеолітичні стоянки Поділля як комплексні пам'ятки природи і суспільства. Власне тут знаходимо інформацію про кожен з досліджуваних шести палеолітичних стоянок. В розділі детально відображено значимість як самих стоянок, так і палеолітичних осередків, до яких вони входять, для розуміння еволюції природи в часі середнього і пізнього плейстоцену та людини як невід'ємної компоненти тогочасних ландшафтів.

Питання охорони палеолітичних стоянок Поділля комплексних пам'яток природи і суспільства розкрито в останньому, четвертому, розділі роботи. У цьому розділі приведено інформацію про світовий досвід у охороні такого типу об'єктів, сучасний стан та проблеми, що є типовими для пам'яток території Поділля. На особливу увагу заслуговують приведені в цьому розділі рекомендації щодо збереження та охорони палеолітичних пам'яток.

Дисертаційне дослідження завершується додатками, у яких міститься список опублікованих праць за темою дисертації, перелік наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Також тут знаходимо інформацію по паспортах на кожен з досліджених об'єктів, які були подані у відповідні державні інстанції з метою внесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Зауваження до дисертації. Подана дисертаційна робота засвідчує високий рівень дисертантки. Загалом, рецензована дисертаційна робота Шевцової А.А. за своїм змістом і формою є завершеним самостійним науковим дослідженням. Звертаючи увагу на високий науковий рівень дослідження, висловимо деякі зауваження та побажання:

- На сторінці 17 приведено інформацію щодо розташування палеолітичних стоянок в товщах лесово-грунтових відкладів, які «містять сліди палеокріогенних процесів». Не зрозуміло, яким чином ці процеси впливали на розташування стоянок?
- На сторінці 20 серед методів, які використовувала дисертантка в дослідженнях, значаться польові, які «використовувались для «фіксації поточного стану збереження, будови та **сучасного використання** палеолітичних стоянок...».
- У першому розділі роботи вказується, що палеолітичні стоянки території Поділля почали активно вивчатись з 70 років минулого століття. Єдиною згадкою є інформація про стоянку Касперівці, що на нижньому Сереті, яку ще в 20-х роках ХХ-го століття вивчав Ю.Полянський. З літературних джерел відомо, що особливу увагу для тогочасної науки було приковано до численних палеолітичних пам'яток Придністерського Поділля, серед яких відомими широкому загалу є Молодове I і V, Кетроси, Стінка, Атаки, Кормань й інші, які вивчались активно ще в 30-х роках румунськими дослідниками., а пізніше (друга половина 50-их – 80-ті роки) – радянськими.
- При описі культурних шарів палеолітичної стоянки Великий Глибочок I вказано, що «III культурний шар (ашель-мустьє) – коршівський викопний ґрунт і нижня частина середньоплейстоценових лесів», що не відповідає дійсності, оскільки над коршівським викопним ґрунтовим комплексом залягає верхній горизонт середньоплейстоценових лесів.
- На сторінках 66 та 67 допущено помилку при описі неогенових утворень, оскільки згідно Стратиграфічного кодексу України поширені на досліджуваній території відклади, у тому числі буглівські верстви, стратотипічний розріз яких знаходиться в неподалік села Огризківців, а прекрасні його відслонення знаходимо на східній околиці Буглова, відносяться до середнього міоцену (баденського регіоярису), а не до верхнього.
- Не до кінця зрозумілою є будова четвертинних утворень досліджуваної території. Зокрема в роботі є згадки про терасові рівні Дністра, при цьому окремі з них, зокрема п'ятий, упущений.
- При аналізі ландшафтно-кліматичних умов більше уваги доцільно було приділити тогочасному рослинно-тваринному світові, оскільки він значною мірою впливав на можливість заселення людиною території та був відображенням тогочасних природних обставок.

- У пункті 4.1 останнього четвертого розділу доцільно було подати інформацію про досвід охорони палеолітичних стоянок як пам'яток природної і культурної спадщини у таких країнах як Франція, Іспанія, Німеччина, які відомі своїми чисельними пам'ятками, хоча часто вони приурочені до печерних комплексів.

Проте приведені вище зауваження не впливають на цінність роботи та високу позитивну оцінку дисертації. У зв'язку з чим дисертаційна робота може бути представлена до одноразової спеціалізованої вченої ради для офіційного захисту.

Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Шевцової Анастасії Андріївни на тему ««Палеолітичні стоянки Поділля як комплексні пам'ятки природи і суспільства та їхня охорона» є завершеним науковим дослідженням, що за актуальністю проблеми, методичними підходами, обсягом, ґрунтовністю аналізу та інтерпретацією отриманих даних, повнотою викладу принципів наукових положень, науково-теоретичним та практичним значенням повністю відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (з наступними змінами), а дисертантка – Шевцова Анастасія Андріївна – заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 10 Природничі науки за спеціальністю 103 Науки про Землю.

Рецензент:

к.г.н., доцент кафедри геоморфології і палеогеографії географічного факультету
ЛНУ імені Івана Франка

Дмитрук Р.Я.